

5. Perusoikeudet

1. Mikä on perusoikeuksien tarkoitus? Perustele vastauksesi käyttämällä esimerkkejä.

- Perusoikeuksien tarkoituksia:
 - turvata ihmisen koskemattomuus; esimerkiksi oikeus elämään, fyysisen ja henkisen vakivallan kieltäminen, hairinnan kieltäminen, lähestymiskielto
 - antaa ihmisille vapauksia; esimerkiksi sananvapaus, mielipiteen ja uskonnon vapaus
 - yksityisyyden turvaaminen; esimerkiksi kotirauha, henkilötietolain määräykset yksilön tietojen tarpeettomasta käsittelystä, potilaan tietojen salassapitovelvollisuus
 - tasa-arvon toteutuminen; esimerkiksi syrjinnän ja hairinnan kieltäminen, tasa-arvo työhaussa ja työtehtävissä, raskaus ei saa vaikuttaa työhönottopäätöksiin.

2. Mitä eri tahoja perusoikeudet velvoittavat?

- Ne velvoittavat kaikkia: niin viranomaisia, tuomioistuimia, yrityksiä kuin yksityisiä kansalaisiakin.
- Viranomaisten ja työnantajien toimintaa ohjaamaan on säädetty erityisiä lakeja, kuten yhdenvertaisuuslaki.

3. Vastaa kysymyksiin tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta.

a) Mitä eroa on tasa-arvolla ja yhdenvertaisuudella?

- Tasa-arvossa kiinnitetään huomio henkilön sukupuoleen, yhdenvertaisuudessa taas henkilön muihin ominaisuuksiin, kuten ikään, seksuaaliseen suuntautumiseen tai alkuperään.
- Yhteistä sekä tasa-arvossa että yhdenvertaisuudessa on, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta. Kaikilla tulisi olla yhtäläiset oikeudet.

b) Miten niiden toteutumista pyritään edistämään Suomessa?

- Jokainen hallitus laatii oman tasa-arvo-ohjelman. Työpaikkojen, oppilaitosten ja viranomaisten on myös laadittava oma tasa-arvosuunnitelma ja valvottava sen toteutumista. Useissa julkista valtaa käyttävissä toimielimissä sekä naisia että miehiä tulee olla vähintään 40 % jäsenistä. Tasa-arvolain noudattamista valvovat tasa-arvovaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta.
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo yhdenvertaisuuslain noudattamista. Hän antaa yleisiä suosituksia sekä avustaa syrjinnän kohteeksi joutuneita henkilöitä.
- Työsuojeluviranomaiset valvovat yhdenvertaisuuden toteutumista työelämässä.

4. Pohdi, miksi perusoikeuksien rajoista käydään yhteiskunnassa jatkuvasti keskustelua.

- Perusoikeuksiin liittyy ristiriitaisia asioita, koska kaksi eri vapautta ovat usein ristiriidassa keskenään. Toisen vapaus ei saa loukata toisen oikeuksia. Esimerkkejä:
 - sananvapaus – kunnianloukkaus
 - oikeus turvallisuuteen – liikkumisvapauden rajoittaminen
 - valtion sisäinen turvallisuus – yksityisyyden suoja
- Yksilön perusoikeuksilla on vahva suoja ja esimerkiksi yhteiskunnalliset uudistukset eivät saa loukata yksilöiden perusoikeuksia.

5. Pohdi, miten

a) lääkärin pitää huomioida potilaansa yksityisyyden suoja

- Lääkäri ei saa tutkia potilasta muiden asiakkaiden edessä, ellei kyseessä ole poikkeustilanne.
- Kaikki potilasasiakirjat ovat salaisia.
- Lääkäri on vaitiolovelvollinen.
- Lääkäri ei saisi käydä potilaskertomuksia läpi muiden asiakkaiden ollessa kuuloetäisyydellä.
- Lääkäri ei saa lukea muiden kuin omien potilaidensa tietoja.
- Toisaalta lääkärillä on velvollisuus ilmoittaa viranomaisille potilaan tietoja esimerkiksi vakavan rikoksen tai sen epäilyn kohdalla. Myös lastensuojelulaki velvoittaa ilmoittamaan esimerkiksi lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista.

b) opettajan pitää huomioida opiskelijansa yksityisyyden suoja

- Opettajalla on vaitiolovelvollisuus: hän ei saa kertoa muille opiskelijaan liittyviä henkilökohtaisia asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi sairauteen ja seksuaalisuuteen liittyvät asiat.
- Toisaalta opettajalla on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, jos hän saa tietoonsa asioita, jotka vaarantavat lapsen tai nuoren turvallisuuden.
- Myös opiskelijan henkilötiedot ovat salaisia henkilötietolain perusteella.
- Opiskelijan saamat arvioinnit ovat salaisia.
- Opettaja ei saa julkaista tai levittää opiskelijan tuotoksia ilman opiskelijan lupaa. Muuten hän loukkaa sekä yksityisyyden suojaa että tekijänoikeuksia.

c) opiskelijan pitää huomioida opettajansa yksityisyyden suoja.

- Opiskelija ei saa levittää tietoja, jotka loukkaavat opettajan kunniaa tai yksityisyyden suojaa. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ei saa levittää opettajan yksityiselämään liittyviä arkaluontoisia tietoja.

6. Ovatko seuraavat väitteet oikein vai väärin? Perustelee.

a) Perusoikeuksiin kuuluu oikeus opetukseen.

- Oikein.
- Perusoikeudet turvaavat yksilön sivistykselliset oikeudet.
- *Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.* (Suomen perustuslaki 2 luku 16 §)

b) Kansalaisen perusoikeuksia ei saa rajoittaa missään tilanteessa.

- Vaarin.
- Perusoikeuksia voidaan rajoittaa esimerkiksi vakavan kriisin ja sodan aikana tai kun henkilöä epäillään rikoksesta.
- Perusoikeuksissa on kuitenkin ehdottomia kieltoja, joista ei voida poiketa tavallisella lailla:
 - Syrjintäkielto (6 §:n 2 momentti)
 - Kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kielto (7 §:n 2 momentti)
 - Kielto puuttua mielivaltaisesti kenenkään henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja mielivaltaisen vapaudenriiston kielto (7 §:n 3 momentti)
 - Taannehtivan rikoslain kielto (8 §)
 - Kielto estää Suomen kansalaista saapumasta maahan ja kielto karkottaa maasta (9 §:n 2 momentti)
 - Ulkomaalaisen luovuttamisen rajoitus (9 §:n 4 momentti)
 - Lakiin perustumattoman työstä erottamisen kielto (18 §:n 3 momentti)

c) Raskaus on pätevä peruste olla palkkaamatta naista työhön.

- Vaarin.

- Se on syrjintää, koska tasa-arvolain mukaan työnhakija asetetaan huonompaan asemaan raskauden perusteella.

7. Lue teksti ja vastaa kysymyksiin sen perusteella.

Toimittaja Lauri haastatteli televisio-ohjelmassa erään yhdistyksen toiminnanjohtajaa Petriä. Lauri oli itse päättänyt ohjelman sisällön. Petrin johtama yhdistys ylläpiti monitoimikeskusta, jossa oli järjestetty muun muassa koululaisten iltapäivä toimintaa.

Haastattelussa syntyi kuva, että keskuksen toimintaan osallistuvat lapset olivat päivittäin pubissa oleskelevien vanhempien lapsia, jotka eivät olleet saaneet vanhemmiltaan riittävästi läheisyyttä tai huomiota. Pubi oli ilmeisesti ollut lapsille usein kuin olohuone ennen keskuksen perustamista. Ohjelmasta sai myös käsityksen, että lapsien henkinen kehitys oli ollut varhaislapsuuden virikkeettömyyden vuoksi poikkeuksellisen hidasta, mutta että keskuksen toimintaan osallistuminen oli auttanut heitä kirimaan kehityksessä muita kiinni.

Ohjelmasta oli saattanut selvästi tunnistaa keskuksessa kuvausajana olleita lapsia, esimerkiksi 9-vuotiaan Eemelin. Eemelin kuvaa näyttämällä oli esitetty vihjaus siitä, että ohjelmassa esiin tuodut asiat koskivat myös hänen perhettään. Eemelin vanhemmilta, Maijalta ja Untolta, ei ollut hankittu lupaa Eemelin kuvan esittämiseen. Maija ja Unto haastoivat Laurin oikeuteen.

a) Pohdi, millä perusteella Maija ja Unto haastoivat Laurin oikeuteen.

- He voivat esittää vaatimuksen kunnianloukkauksesta. Haastattelu oli harhaanjohtava, koska siitä saattoi saada mielikuvan, että Maija ja Unto eivät olleet huolehtineet lapsestaan. Ohjelman voi tulkita antavan virheellisen kuvan tai ainakin vihjailevan sen suuntaisesti. Kyse saattoi siis olla vanhempien kunniaa loukkaavan tiedon levittämisestä.
- Haastattelusta saattoi saada myös mielikuvan, että Eemelin henkinen kehitys oli poikkeuksellisen hidasta.
- Eemeli oli selkeästi tunnistettavissa ohjelmassa eikä vanhemmilta ollut kysytty lupaa Eemelin esiintymiseen ohjelmassa. Eemelin kuvaus loukkasi siis hänen yksityisyyden suojaansa: oikeutta pysyä tuntemattomana viestintävälineissä.

b) Millä perusteella Maija ja Unto voisivat haastaa myös Petrin oikeuteen?

- Televisio-ohjelma liittyi koululaisten iltapäivätoimintaan. Sitä järjestävän yhdistyksen olisi tullut tiedottaa televisio-ohjelman kuvauksista vanhemmille ja pyytää vanhemmilta suostumus lasten kuvaamiseen. Yhdistyksen toiminnanjohtajana Petri kantaa vastuun yhdistyksen järjestämästä toiminnasta.

c) Mitä oikeudellisia asioita tapauksen ratkaisemisessa voisi ottaa huomioon?

- yksityisyyden suoja ja sitä loukkaavan tiedon valittaminen
- kunnianloukkaus
- Eemelin ikä; Alaikäisten käyttämistä ohjelman teossa on syytä harkita erityisen tarkasti.
- Ohjelma käsitteli arkaluontoista aihetta: lasten kasvatusta ja heidän kehitystään.
- Laurin tausta toimittajana: Hänen tulisi tietää yksityisyyden suojaan liittyvät asiat.

8. Lue teksti ja arvioi toimitusjohtajan toimintaa oikeudelliselta kannalta.

Kotkalainen nuori nainen hyväksyttiin graafisen suunnittelijan koulutukseen Helsinkiin. Koulu alkoi syksyllä. Muutamaa päivää ennen koulutuksen alkamista nainen ilmoitti, että hän on syntymäkuuro ja että hänen mukanaan opetukseen osallistuisi viittomakielen tulkki. Nainen ilmoitti, että tulkki tarvitsisi tuolin luokahuoneissa, joissa opetus tapahtuisi. Koulun toimitusjohtaja kuitenkin peruutti naisen opiskelupaikan. Nainen haastoi toimitusjohtajan oikeuteen. Oikeudessa toimitusjohtaja

perusteli päätöstään peruuttaa opiskelupaikka sillä, ettei koulun tiloissa ollut tilaa tulkille ja ettei kyseisen koulun opetukseen sovelleta yhdenvertaisuuslakia.

- Koulutuspaikan peruminen kuurouden perusteella on yhdenvertaisuuslain vastainen ja sitä voi pitää kuulovammaisen syrjintänä.
- Lait ovat sitovia toimintanormeja, joista koulu ei voi irtautua.
- Yhden tulkin järjestämistä luokkaan ei voi myöskään pitää liian vaikeana järjestelyinä.
- Naisen koulutuspaikan peruuttaminen on siis laiton.
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista velvoittaa valtiot huomioimaan vammaisten lasten erityistarpeet opetuksen järjestämisessä. Suomi on allekirjoittanut sopimuksen.

9. Lue teksti ja vastaa kysymyksiin sen perusteella.

Oululaisen naisen lompakko varastettiin. Nainen kuoletti luottokorttinsa, mutta henkilötietoja sisältäviä papereita joutui varkaiden haltuun. Kahden vuoden kuluttua naiselle alkoi tulla laskuja ostoksista, joita hän ei ollut tehnyt. Hänen nimissään oli ostettu pesukone, pakastin, elektroniikkaa ja henkilöauto. Varkaat olivat allekirjoittaneet naisen nimissä sopimuksia ja kirjautuneet hänen nimellään erilaisille keskustelupalstoille ja jopasairaalaan.

a) Mihin rikoksiin varkaat olivat syyllistyneet?

- Lompakon varastaminen on varkaus.
- Toisen nimellä esiintyminen on identiteettivarkaus.
- Ostosten tekeminen vaarilla henkilötiedoilla on petos (maksuvälinepetos).

b) Voivatko varkaat selvitä tapauksessa vain sakoilla?

- Lompakon varastaminen on yleisen syyttäjän alainen rikos, josta seuraa sakkorangaistus.
- Identiteettivarkaus ei ole rikoslain tarkoittamassa merkityksessä rangaistava, jos siitä ei aiheudu uhrille taloudellista vahinkoa tai vahaista suurempaa haittaa. Yleisin rangaistus identiteettivarkauksista on sakko.
- Petoksesta voi saada sakkoja tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Alle kahden vuoden vankeus voidaan tuomita ehdollisena.
- Tässä tapauksessa naiselle aiheutettua taloudellista vahinkoa voi pitää merkittävänä, koska hänen nimissään on ostettu paljon kalliita tavaroita ja jopa henkilöauto.
- Rikoksen laajuutta lisää esiintyminen sosiaalisessa mediassa uhrin nimellä. Tapauksesta ei tosin selviä, ovatko hänen nimissään tehdyt kirjoitukset aiheuttaneet uhrille häpeää tai loukanneet hänen kunniaansa.
- Identiteettivarkauksissa usein syyllistytään myös johonkin muuhun rikokseen, tässä tapauksessa petokseen. Varkaat erehdyttivät myyjää.
- Todennäköisin rangaistus toisen nimellä esiintymisestä on sakkorangaistus. Koska mukana on petos, rangaistus on todennäköisesti 2–6 kuukautta ehdollista vankeutta. Lisäksi varkaat joutuvat maksamaan vahingonkorvausta aiheuttamistaan taloudellisista vahingoista.

10. Esseetehtävä: Mitä keskeisiä oikeuksia perustuslaki takaa Suomen kansalaiselle? (yo-tehtävä S2015)

- Vastauksessa on tuotu esiin keskeiset perusoikeudet, esimerkiksi kansalaisten yhdenvertaisuus ja henkilökohtaiseen vapauteen liittyvät oikeudet.
- Vapausoikeuksia ovat esimerkiksi sanan-, uskonnon-, kokoontumis- ja liikkumisvapaus.
- Perustuslait takaavat kansalaiselle monia oikeuksia, kuten 18 vuotta täyttäneen kansalaisen oikeus äänestää vaaleissa.
- Henkilökohtaisten vapausoikeuksien lisäksi kansalaisilla on taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Esimerkiksi jokaisella on omaisuuden suoja ja lapsilla ja nuorilla oikeus saada maksutonta perusopetusta.

- Yksityisyyden suojaan kuuluvat esimerkiksi kunnianloukkaukset, oikeus pysyä tuntemattomana viestintävälineissä, salassa pidettävät potilastiedot ja henkilötietoja keräävien tahojen velvollisuus huolehtia niiden salassa pysymisestä.
- Vastauksessa voi pohtia myös, missä tilanteissa kansalaisen oikeuksia voidaan rajoittaa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi vakavat kriisit tai sota.
- Oikeuden määräämällä lähestymiskiellolla voidaan turvata jonkun henkilön koskemattomuus ja samalla rajoittaa toisen henkilön vapauksia liikkua vapaasti.
- Perusoikeuksien turvaamat vapausoikeudet saattavat aiheuttaa myös ristiriitatilanteita: sananvapauden nimissä esitetyt väitteet voivat loukata toisen yksityisyyttä tai kunniaa.

11. Selvitä, miten ihmiset voivat ehkäistä identiteettivarkauksia. Laadi itsellesi kuuden kohdan muistilista.

- Esimerkiksi:
 - Hävitä henkilötietosi papereista ennen kuin viet paperit roskiin tai paperinkeräykseen.
 - Ala luovuta henkilötietojasi ja -tunnustasi ulkopuolisille.
 - Suojele etenkin maksukorttisi tietoja ja tunnuslukuja, ala säilytä niitä samassa paikassa.
 - Luo salasanoista mahdollisimman vahvoja (esimerkiksi pitkiä ja monia erilaisia merkkejä sisältäviä).
 - Ala usko netissä esitettyjä pyyntöjä vaihtaa salasanoja yms.
 - Varo uskomattoman hyviä tarjouksia, koska usein identiteettivarkaas esittävät sellaisia saadakseen sinut luovuttamaan henkilötietojasi.